

Γιάννης Σύγκελος

ΤΟΜΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΟΥ ΡΗΓΑ: ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΝ
ΩΣ ΔΟΜΙΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ ΤΗΣ «ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ»*

* Ανακοίνωση στο διεθνές συνέδριο *Ο Ρήγας και η εποχή του. Η κρίση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ο Νέος Ελληνισμός, 18ος-19ος αιώνας* που οργάνωσε το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών στον Βόλο και το Βελεστίνο (10-13 Σεπτεμβρίου 1998). Οι πιο πρόσφατες εκδόσεις είναι των C. Woodhouse, *Rhigas Vefestinis: The Proto-Martyr of the Greek Revolution* (Envia: Denise Harvey Publications, 1995)· Π. Κιτρομηλίδη, *Ρήγας Βελεστινλής: Θεωρία και Πράξη*, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, 1998 και Λ. Αξελού, *Ρήγας Βελεστινλής. Σταθμοί και Όρια στη Διαμόρφωση Εθνικής και Κοινωνικής Συνείδησης στην Ελλάδα*, Αθήνα: Στοχαστής, 2003).

Η συγκρότηση της Ελληνικής Δημοκρατίας συνίσταται σε δύο άξονες: το ελληνικόν και το δημοκρατικόν. Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τα δύο αυτά στοιχεία κορυφαίους παράγοντες ολοκληρώσεως¹. Ο Ρήγας δεν ήταν συντάκτης συντάγματος. Ο Ρήγας μετέφρασε και αντέγραψε τη Γαλλική Διακήρυξη της 24/6/1793 και το Γαλλικό σύνταγμα του 1793, από το οποίο απέκλινε σε δύο σημεία αντλώντας στοιχεία από αυτό του 1795. Τα παραπάνω μετέφερε με τροποποιήσεις και προσθήκες στη βαλκανική χερσόνησο². Η συνειδητή επιλογή του Ρήγα να υιοθετήσει τα εν λόγω πολιτειακά κείμενα και να οραματιστεί την επανάσταση όλων των βαλκανικών λαών και τη μετέπειτα πολιτική τους οργάνωση καταδεικνύει το προσωπικό του στίγμα.

Ο Ρήγας ασπάζεται, εισάγει και προσπαθεί να διαδώσει στη βαλκανική αφενός το πρόταγμα της ελεύθερης συμβιώσεως των βαλκανικών λαών και αφετέρου αυτό της αυτονομίας και αυτοθέσμησης. Ο Ρήγας δέχεται άπαντες τους κατοίκους της Βαλκανικής ως πολίτες της Ελληνικής Δημοκρατίας, ανεξαρτήτως φυλής, θρησκείας, γλώσσας. Ο Ρήγας αγκαλιάζει όλους τους Βαλκάνιους για τον λόγο ότι εμφορείται από την ουνιβερσαλιστική σκέψη που του εμφύσησε η αρχαία ελληνική παιδεία (διά του Γαλλικού διαφωτισμού) και η χριστιανική οικουμενικότητα. Τα παραπάνω στοιχεία μαζί με την παγιωμένη και αναντίρρητη οθωμανική πραγματικότητα αναιρούν και εξαλείφουν κάθε εθνικό μίσος, κάθε μισαλλοδοξία και κάθε εθνική υπεροψία: από την άλλη συντείνουν στη μόνιμη αποδοχή του διαφορετικού, στην ανα-

1. Για τον όρο βλ. Β. Παπούλια, *Οι Ιδεολογικές και Κοινωνικές Προϋποθέσεις της Πολιτικής Οργανώσεως των Χωρών της Χερσονήσου του Αίμου*, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 1980, σ. 20 κ.ε. Για μια γενικότερη προσέγγιση της εποχής του Ρήγα βλ. Β. Παπούλια, *Από τη Θεοκρατική Απολυταρχία στην Εθνική Κυριαρχία, Από τον Αρχαίο στον Νεότερο Πολυμερισμό*, τ. Β', Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2006.

2. Όπως παρατηρεί και ο C. Woodhouse, *Rhigas Velestinlis: The Proto-Martyr of the Greek Revolution*, Enia: Denise Harvey Publications, 1995, σ. 68-69. Ο ενθουσιασμός και η βιασύνη του Ρήγα τον οδήγησαν σε μερικές, ήσσονος σημασίας, αντιφάσεις. Οι κυριότερες εξ αυτών είναι η μετάφραση του έργου του Marshal Khevenhüller –που αποτέλεσε την ύλη για το Στρατιωτικό Εγχειρίδιο, αν και γράφηκε για τακτικό στρατό κι όχι για αντάρτικα σώματα– καθώς επίσης η σύγχυση που επικρατεί στη «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρα 62 και 64, όπου προβλέπεται η αντικατάσταση των μισών μελών του Διοικητηρίου κάθε χρόνο, αν και αυτό θα αποτελούνταν από πέντε μέλη.

γνώριση της σπουδαιότητας της πολυπολιτισμικότητας και της πολύτιμης συνεργασίας των βαλκανικών λαών μεταξύ τους.

Το ελληνικόν

Το ελληνικόν έγκειται στο όνομα «Έλλην», που ονομάζει τη δημοκρατία και τους πολίτες της, και τη χρήση της ελληνικής γλώσσας. Το όνομα «Έλλην» στο έργο του Ρήγα προσλαμβάνει ιδιότυπο νόημα. Στη Χάρτα «Ελλάδα» ονομάζεται όλη η επικράτεια, η οποία μετά την επιτυχία της προβλεπόμενης επανάστασης επρόκειτο να διοικηθεί σύμφωνα με τη Νέα Πολιτική Διοίκηση. Οποσδήποτε υπάρχουν σημεία, κατά τα οποία το όνομα «Έλλην» και τα παράγωγά του επιδέχονται αμφίσημες ερμηνείες³.

Ο Έλλην της Ελληνικής Δημοκρατίας ορίζεται δισυπόστατα. Είναι ο Έλληνας πολίτης, που βρίσκεται στα 21 χρόνια της ηλικίας του, είτε κατοικεί εντός της επικράτειας της Ελληνικής Δημοκρατίας, είτε είναι ξένος που ζει με το «εργόχειρόν» του, είτε πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 4 της Αρχής της Νομοθετημένης Πράξεως, και ομιλεί την ελληνική γλώσσα. Είναι και ο Έλληνας, διαλεκτολογικά και γενεαλογικά οριζόμενος κατά τη Νέα Πολιτική Διοίκηση, που μαζί με τον Βούλγαρο, τον Αλβανό, τον Βλάχο, τον Αρμένι, τον Τούρκο και κάθε άλλο είδος γενεάς⁴ αποτελούν τις μονάδες της Ελληνικής Δημοκρατίας. Έτσι ο «Έλλην» της Νέας Πολιτικής Διοίκησης μπορεί να χαρακτηριστεί τόσο σαν έννοια γένους όσο και σαν έννοια είδους, αριστοτελικά νοούμενες.

Ο αυτοπροσδιορισμός του Ρήγα ως φιλέλληνα στην εισαγωγή του έργου

3. Στο εξώφυλλο της *Χάρτας* αντιδιαστέλλονται τα σημαινόμενα του ονόματος ανάμεσα στη συνέχεια του τίτλου *έν ή περιέχονται αί νήσοι αυτής και μέρος των εις την Εύρώπην και Μικράν Ασίαν πολναριθμών άποικιών αυτής* με την αμέσως κάτωθι μνημόνευση βασιλέων και μεγάλων ανδρών της, όπου καταχωρούνται οι Πρίαμος, Πύρρος και Ρωμαίοι αυτοκράτορες, ενώ στα «ελληνικά» νομίματα συμπεριλαμβάνονται και ρωμαϊκά.

Στην αρχή της Προκήρυξης επιχωριάζει επίσης μια αμφισημία για την ταυτότητα του λαού, απογόνου των Ελλήνων.

Αυτές οι αμφισημίες και τα ερωτηματικά θεωρούνται ερμηνευτικά κλειδιά για την απόδοση σύγχρονου εθνικού ορισμού στα πολιτικά σχέδια και στο φρόνημα του «εθνεγέρτη» [βλ. Α. Manesis, «L'Activité et les Projets Politiques d'un Patriote Grec dans les Balkans vers la fin du XVIIIe siècle», *Balkan Studies* 3 (1962) 75-118, 103 κ.α., και Απ. Δασκαλάκης, *Το πολίτευμα του Ρήγα Βελεστινλή, πρώτον σύνταγμα Ελληνικής Δημοκρατίας και ελευθέρως διαβιώσεως των Βαλκανικών Λαών*, Αθήνα: Βαγιανάκης, 1976, σ. 62 κ.α.]. Ο χαρακτηρισμός «θερμός έλληνας πατριώτης» διαπερνά τα γραφόμενα πολλών συγγραφέων.

4. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρο 34 και «Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρο 7. Οι παραπομπές γίνονται από το Α. Βρανούσης (επιμ.), *Άπαντα των Νεοελλήνων κλασσικών. Ρήγας Βελεστινλής Φεραίος*, Αθήνα: Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, 1968. Πιο πρόσφατη έκδοση του έργου του Ρήγα είναι αυτή του Π. Κιτρομηλίδη, *Ρήγα Βελεστινλή, Άπαντα τα σωζόμενα*, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, 2000-2002.

του *Φυσικής Απάνθισμα*⁵ καθοδηγεί προς την περαιτέρω κατανόηση των πραγματικών διαστάσεων του όρου «ελληνικόν». Ο Ρήγας ως φιλέλληνα ενσαρκώνει τον αγαπώντα τις επιστήμες και τα γράμματα –πράγμα καθόλου αυτονόητο την εποχή της βασιλείας του σκοταδιστικού κληρικαλιστικού πνεύματος–, τον φιλόανθρωπο –νοούμενο ως υποστηρικτή της προόδου και του ορθολογισμού–, τον απόγονο και μέτοχο του κλασικού μοντέλου. Ο ελληνισμός των κειμένων του αντανακλά τον ισοκρατικό κοσμοπολιτισμό: «Έλληνες καλούνται οι της ελληνικής παιδείσεως μετέχοντες»⁶.

Σε τελική ανάλυση η σύγχρονη του Ρήγα έννοια «Έλληνα» είχε τελείως διαφορετικό περιεχόμενο από αυτό που θα της αποδώσουν αργότερα, τον 19ο αιώνα, με την ίδρυση και παγίωση του ελληνικού εθνικού κράτους, οι επίσημοι ιστοριογράφοι του⁷. Κι ο Ρήγας την αποδίδει με τον δικό του τρόπο διά του πολιτικού του σχεδίου, επηρεασμένος από τη θέση της ελληνικής γλώσσας στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια.

Η ελληνική γλώσσα απολάμβανε θρησκευτικό, οικονομικό, διοικητικό και πολιτιστικό κύρος. Αυτό το όφειλε στο γεγονός ότι ήταν «ιερή γλώσσα»⁸, γλώσσα ιερών κειμένων, γλώσσα θρησκείας, γλώσσα «αλήθειας». Ήταν η γλώσσα μιας ευρέως εξαπλωμένης θρησκείας: του ανατολικού, ορθόδοξου χριστιανισμού. Κατά συνέπεια, ήταν γνωστή στον περιορισμένο κύκλο των εγγράμματων λογίων και κληρικών, μοναδικών φορέων παιδείας επί οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ένα άλλο πλεονέκτημα αυτής της γλώσσας, που το αποκόμιζε εξαιτίας της «ιερότητάς» της, έγκειται στο ότι διέθετε συντακτικό, γραμματική, μορφολογία, τυπολογία σαφώς καθορισμένα. Ήταν μια έντυπη κανονιστική γλώσσα σε αντίθεση με τις υπόλοιπες ομιλούμενες των Βαλκανίων. Τέλος, θα μπορούσε να αποτελέσει όχημα σύνδεσης με το κλασικό κι ελληνιστικό παρελθόν, πράγμα που επιδίωκε ο Ρήγας, διότι κάτι τέτοιο αυτονόητα θα συνέβαλλε στην εμπέδωση της φαντασιακής σύλληψης της Ελληνικής Δημοκρατίας από τους πολίτες της.

Η ελληνική γλώσσα, λοιπόν, χρησιμοποιούνταν από τον ορθόδοξο κλήρο, από τους Τούρκους ως δεύτερη γλώσσα, από τους αστικούς πληθυσμούς ως η γλώσσα του εμπορίου· ήταν η *lingua franca* και η γλώσσα της αλληλογραφίας

5. *Φυσικής Απάνθισμα* σ. 9-11, βρίσκεται στο Λ. Βρανούσης, *Άπαντα*, ό.π., σ. 189-191.

6. Ν. Παναγιώπουλος, *Ρήγας Βελεστινλής. Η Πολιτική Ιδεολογία του Ελληνισμού Προάγγελος της Επανάστασεως*, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 1964, σ. 20-21.

7. Για τα ποικίλα σημεινόμενα του όρου «Έλληνα» στην ιστορική του πορεία βλ. Δ. Ζακυνθός, *Βυζαντινή Ιστορία 324-1071*, Αθήνα: Αφοί Μυρτίδη, 1972, σ. 11-16 και Γ. Κορδάτος, *Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασεως του 1821*, Αθήνα: Επικαιρότητα, 1972³, σ. 22-62 *passim*.

8. Τον όρο δανείζομαι από τον Β. Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, London: Verso, 1991, σ. 9-19.

κάθε Βαλκάνιου. Τη γνώριζε κάθε μορφωμένος, αφού φοιτούσε σε σχολεία που δίδασκαν σε αυτήν. Ο τύπος κυκλοφορούσε στα ελληνικά. Είναι δε γεγονός η αποδοχή της ελληνικής γλώσσας από έναν ευρύ κύκλο μορφωμένων της εποχής⁹.

Η ελληνική γλώσσα επιτελεί έναν καθαρά πρακτικό σκοπό στο πλαίσιο της Ελληνικής Δημοκρατίας. Αποτελεί το εκπαιδευτικό εργαλείο, τον ενιαίο επικοινωνιακό κώδικα και το διοικητικό όργανο καταγραφής των νόμων. Θεσπίζεται δε η υποχρεωτική, μαζική, καθολική και γενικευμένη εκπαίδευση: «Όλοι, χωρίς εξαιρέσειν, έχουν χρέος να ηξεύρουν γράμματα. Η Πατρίς έχει να καταστήσει σχολεία εις όλα τα χωρία διά τα αρσενικά και θηλυκά παιδιά ... η δε ελληνική να είναι απαραίτητος»¹⁰ «... ως πλέον ευκατάληπτον και εύκολον να σπουδασθή από όλα τα εις το βασίλειον τούτο εμπεριεχόμενα γένη ...»¹¹.

Αποτελεί έναν ενιαίο γλωσσικό και πολιτισμικό κώδικα επικοινωνίας, που θα υπερβεί τα στενά πλαίσια των εσωστρεφών και οριζόντια διαχωρισμένων από άποψη κουλτούρας αγροτικών βαλκανικών κοινοτήτων¹². Κατά συνέπεια, και μόνο σε περίπτωση υλοποίησης του σχεδίου του Ρήγα θα διαπιστώνονταν ενδεχόμενη προβληματικότητα και αντιφατικότητα. Συντίθενται δύο παράλληλα επίπεδα πολιτισμικής ταύτισης: ένα κοινό «υψηλό» ελληνικό, με μια εξωκοινοτική καθολική μαζική εκπαίδευση, και ένα δεύτερο «χαμηλό»,

9. Γ. Κορδάτος (εισαγωγή, σχόλια), *Τρία εθνολογικά κειμήλια: 1) η Επανάστατική Προκήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2) η Νέα Πολιτική Διοίκηση των Κατοίκων της Ρούμελης, των Μεσογείων Νήσων, της Μικράς Ασίας και της Βλαχομπογδανίας, 3) ο Θούριος*, Αθήνα: Εστία του Βιβλίου, 1954, σ. 19· Α. Manesis, «L'Activité et les Projets Politiques», *ό.π.*, σ. 105· Αρ. Daskalakis, *Les Oeuvres de Rhigas Veleshtinlis*, Paris: 1937, σ. 100· Απ. Δασκαλάκης, *Το πολίτευμα του Ρήγα Βελεστινλή*, *ό.π.*, σ. 64-65, όπου και το αποκαλυπτικό απόσπασμα του W. Miller, άγγλου ιστορικού, σύγχρονου του Ρήγα, από το βιβλίο του *The Ottoman Empire* σε μτφρ. Σπ. Λάμπρου (1914), «Η Τουρκία καταρρέουσα», σ. 37: «οι Σλάβοι των Βαλκανίων και οι Ρουμάνοι είχαν εξωτερικώς εξελληνισθεί. Περιεφρόνουν αυτήν την γλώσσαν των ως βάρβαρον. Το να ομιλεί τις την ελληνικήν ήτο δι' αυτούς σήμα ευγενείας. Οι δύο ρουμανικοί κώδικες ήταν συντεταγμένοι εις την ελληνικήν, ακόμη και η συνήθης καθημερινή αλληλογραφία εν Βουλγαρία συνετάσσετο εις ελληνικήν γλώσσαν ως την πλέον κοινήν κι ευρύτερον διαδεδομένην εις ολόκληρον την Εγγύς Ανατολήν».

10. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρο 22. Αυτή η πρόταση θα μπορούσε να αναχθεί σε πρότυπα του αψυβουργικού εκπαιδευτικού συστήματος, που θεμελίωσαν η Μαρία Θηρεσία και ο Ιωσήφ Β', Em. Turczynski, «Das Verfassungsprojekt des Rhigas Pheraios und der Gesamtbalkanische Hintergrund der "Filiki Etairia"», *Südosteuropa-Studien* 34 (1985) 21-33, 24. Σύμφωνα με το άρθρο 22 θα παραδίδονταν επίσης η γαλλική και η ιταλική στις μεγάλες πόλεις.

11. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρο 53. Β. Παπούλια, *Οι ιδεολογικές και κοινωνικές προϋποθέσεις*, *ό.π.*, σ. 25-29 και 175 και της ίδιας, «Osteuropa-Ein Gebiet von Kulturkonvergenz», *Balkan Studies* 22 (1981) 218-219.

12. Το πολιτιστικό σχήμα δανείζομαι από τον E. Gellner, *Nations and Nationalism, New Perspectives on the Past*, Oxford: Blackwell, 1983, σ. 8-14.

με μια ενδοκοινοτική κοινωνικοποιητική εμπέδωση κουλτούρας, που θα υφίσταται λόγω της παροχής του δικαιώματος ελεύθερης έκφρασης και συνύπαρξης σε κάθε θρησκεία, γλώσσα και φυλή¹³.

Ο Ρήγας ευελπιστούσε στη σύζευξη της εγχώριας κουλτούρας κάθε περιοχής και της κουλτούρας που θα μετέφερε η ελληνική γλώσσα. (Η γλώσσα εκ των πραγμάτων είναι όχημα πολιτισμού· δεν πρέπει να λησμονηθεί ότι η ελληνική ως γλώσσα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης θα εισέβαλλε σε κάθε γωνιά της Ελληνικής Δημοκρατίας). Παραμένοντας σε υποθέσεις, θα τολμήσω να αναγνωρίσω περισσότερες πιθανότητες επιτυχούς αποδοχής και αφομοίωσης της ελληνικής γλώσσας παρά αποτυχίας του σχεδίου αυτού. Η γεωγραφική ενιαιότητα της Ελληνικής Δημοκρατίας¹⁴ εγγυάται την εδραίωση της ελληνικής γλώσσας ως επίσημου καθολικού επικοινωνιακού οργάνου. Οι δυνατότητες κοινωνικής κινητικότητας στους ομιλούντες αυτήν θα εξασφάλιζαν επιπρόσθετα την επιτυχή ανάδειξή της ως τέτοιου.

Το δημοκρατικόν

Η διασφάλιση του δημοκρατικού χαρακτήρα της Ελληνικής Δημοκρατίας εναπόκειται στον «αυτοκράτορα λαό», τον λαό δηλαδή που αυτοκρατείται¹⁵. Πρόκειται για μια έξοχη σύλληψη του Ρήγα που εκφράζει την έννοια της λαϊκής κυριαρχίας. Ο «αυτοκράτωρ λαός» περιλαμβάνει τους κατοίκους¹⁶ της Ελληνικής Δημοκρατίας *in concreto* κι όχι το έθνος *in abstracto*. Κάθε πολίτης αντιπροσωπεύει ένα κομμάτι της λαϊκής κυριαρχίας¹⁷: η ένωση

13. Σύμφωνα με τη «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρο 7.

14. Η επιτυχία του γλωσσικού εκρωτισμού της τσαρικής αυτοκρατορίας (και της σοβιετικής, θα προσέθετα) κι η αποτυχία γλωσσικού εξαγγελισμού του αποικιοκρατούμενου βρετανικού κόσμου, όπως διαπιστώνει ο B. Anderson, *Imagined Communities*, ό.π., σ. 137-144, συντείνει σε αυτό.

15. Ο «αυτοκράτωρ λαός» δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι βρίσκεται σε αντίφαση με λέξεις όπως «βασίλειο» και «ηγέτης», που επίσης εντοπίζονται στα κείμενα του Ρήγα. Οφείλονται σε παραδρομές από το πρωτότυπο κείμενο και στη δύναμη της συνήθειας, αφού επικρατούσαν στο καθημερινό λεξιλόγιο της εποχής.

16. Η έννοια του πολίτη με αυτή του κατοίκου στα πολιτειακά κείμενα του Ρήγα συγχέονται. Στη «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρο 4 ξεκαθαρίζεται κάπως η κατάσταση. Στην παράγραφο ζ' ορίζεται η ιδιότητα του Έλληνα και του πολίτη με βάση την προϋπόθεση να ομιλεί την ελληνική· αλλά, ως γνωστό, το άρθρο 22 της «Διακήρυξης» διακηρύσσει την παροχή καθολικής εκπαίδευσης, και μάλιστα υποχρεωτικής, τόσο για τον πολίτη όσο και για την Πολιτεία. Συνάμα θεσπίζεται η απαραίτητη διδασκαλία της Ελληνικής, συνεπώς θα την ομιλούσαν όλοι οι κάτοικοι της Ελληνικής Δημοκρατίας. Η διαφορά πολίτη-κατοίκου οριοθετείται στη «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρο 4, παράγραφο α', όπου διευκρινίζεται ότι πολίτης είναι ο κάτοικος που συμπλήρωσε τα 21 χρόνια της ηλικίας του.

17. Γενικότερα για την έννοια της λαϊκής κυριαρχίας στην Ελληνική Δημοκρατία και πολ-

όλων των πολιτών συστήνει το ψηφιδωτό της λαϊκής κυριαρχίας ως πηγής κάθε εξουσίας στην Ελληνική Δημοκρατία.

Ο πυρήνας της πολιτικής πράξης στην Ελληνική Δημοκρατία είναι οι Πρώτες Συναθροίσεις. Πρόκειται για λαϊκές συγκεντρώσεις που απαρτίζονται μόλις από 200 έως 600 πολίτες¹⁸. Ως πολίτης ορίζεται ο συμπληρώσας τα 21 χρόνια της ηλικίας του. Πολιτικά δικαιώματα έχουν και οι γυναίκες, αφού εξισώνονται εκπαιδευτικά και στρατιωτικά με τους άντρες, ενώ πουθενά δεν γίνεται μεταξύ τους διάκριση. Η ιδρυτική στιγμή για την ισότιμη πολιτική συμμετοχή στη διοίκηση της Ελληνικής Δημοκρατίας είναι τα 21 χρόνια και η παραμονή για τουλάχιστον έξι μήνες σε μία τοπαρχία¹⁹. Οι Πρώτες Συναθροίσεις επικυρώνουν κάθε προτεινόμενο νόμο²⁰. Αυτές σχηματίζουν και τις Εκλεκτικές Συναθροίσεις, που ονοματίζουν τους Διοικητές και τους Πολιτάρχες, τους Δημόσιους Κριτές και τους Εγκληματικούς Κριτές, το Καθαιρετικό Κριτήριο²¹.

Οι Εκλεκτικές Συναθροίσεις εκλέγουν επίσης και τα μέλη του Νομοδοτικού Σώματος και προτείνουν υποψήφιους για το Εκτελεστικό Διοικητήριο²². Το Νομοδοτικό Σώμα αποτελείται από 750 μέλη, τα οποία διανέμονται στη Βουλή των Γερόντων (τα 250 γηραιότερα) και στη Βουλή των Πεντακοσίων (τα 500 νεότερα). Το Νομοδοτικό Σώμα ασκεί τη νομοθετική εξουσία²³. Τέλος, το Εκτελεστικό Διοικητήριο ασκεί την εκτελεστική εξουσία και την εξωτερική πολιτική²⁴.

Συνεπώς η Ελληνική Δημοκρατία περιλαμβάνει μια εξουσία νομοθετική έντονα αποκεντρωτική, αφού ο λαός ουσιαστικά νομοθετεί, και μία εξουσία εκτελεστική ισχυρή και συγκεντρωτική, τις δύο βουλές και το Διοικητήριο, σε πλήρη αντίθεση με ό,τι συνέβαινε στην οθωμανική αυτοκρατορία. Τα μέλη του Νομοδοτικού Σώματος και του Εκτελεστικού Διοικητηρίου είναι αιρετά και η σύνθεσή τους ευμετάβλητη. Η τακτική αλλαγή των μελών τους αποσκοπούσε στην παντοιοτρόπως αποφυγή πιθανότητας επιβολής δικτατορίας²⁵.

Η Νέα Πολιτική Διοίκηση προτάσσει τη διαίρεση των εξουσιών. Έτσι η

λές παραμέτρους της βλ. Β. Παπούλια, *Οι ιδεολογικές και κοινωνικές προϋποθέσεις, ό.π., σ. 172-176.*

18. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρα 11-20.

19. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρα 4 και 11.

20. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρα 59-60.

21. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρα 37-38 και 78-101.

22. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρα 41 και 63.

23. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρα 39-55.

24. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρα 62-74.

25. N. Botzaris, *Visions Balkaniques dans la préparation de la Révolution Grecque, 1789-1821*, Genève: Librairie F. Droz, 1962, σ. 27.

νομοθετική, η εκτελεστική κι η δικαστική εξουσία ασκούνται από διαφορετικά πρόσωπα, ενώ ταυτόχρονα προβλέπονται μέτρα προς αποφυγήν ατασθαλιών, διαφθοράς και μεροληπτικών αποφάσεων. Αλλά κι αυτή καθαυτή η σύνθεση των πολιτειακών σωμάτων κι η ανά πάσα στιγμή ανάκληση²⁶ των αντιπροσώπων από τον λαό δεν επιτρέπει καταχρήσεις εξουσίας. Η άσκηση της κυβερνητικής εξουσίας επαφίεται στις Πρώτες Συναθροίσεις, αφού αυτές έχουν τον πρώτο και τον τελευταίο λόγο στη λήψη των αποφάσεων είτε με άμεσο (διά των πρώτων συναθροίσεων) είτε με έμμεσο τρόπο (διά των αντιπροσώπων τους).

Η Ελληνική Δημοκρατία είναι μια αυτόνομη πολιτεία. Αυτόνομη με την έννοια ότι προϋποθέτει μια διαδικασία αυτοθέσμησης, που εκφράζεται σαν δραστηριότητα μεταβολής των «βασικών», «καταστατικών», «συνταγματικών» νόμων (της πολιτείας, δηλαδή) και άλλων θεσμών, όχι όλων συλλήβδην και ταυτοχρόνως, αλλά σταδιακά, σύμφωνα με τις ανάγκες και τις περιστάσεις²⁷. Οι Πρώτες Συναθροίσεις δεν είχαν μόνο το δικαίωμα να αναθεωρήσουν ή να ακυρώσουν έναν νόμο αλλά κι αυτήν ακόμα τη Νέα Πολιτική Διοίκηση. Οι πολίτες της Ελληνικής Δημοκρατίας μπορούν να ασκήσουν τα δικαιώματα του νετο και του referendum²⁸, ενώ καθίσταται υποχρεωτική η επανάστασή τους ενάντια στην αρχή που παραβιάζει τα δικαιώματά τους²⁹. Εξάλλου για να τεθεί σε ισχύ ένας νόμος, έπρεπε να γίνει αποδεκτός από τα 9/10 των μελών των Πρώτων Συναθροίσεων³⁰. Κατ' αυτόν τον τρόπο καθιερώνεται η σχεδόν ομόφωνη ψήφιση νόμων κι όχι απλά η πλειοψηφική υπερψήφισή τους.

Η Ελληνική Δημοκρατία είναι αυτοτελής. Η Ελληνική Δημοκρατία δεν «ξενώνεται» από τους νόμους της, επειδή η Νέα Πολιτική Διοίκηση διασφαλίζει τη γνώση και βούληση του πολίτη. Αυτός δεν ξενώνεται από τους θεσμούς της πολιτείας, με αποτέλεσμα να τους εφαρμόζει, να τους αναθεωρεί, να τους μετασχηματίζει εν πλήρει επιγνώσει του. Η πολιτική πράξη είναι ανά πάσα στιγμή αντιληπτή από τους πολίτες της. Οι πολίτες της έχουν το δικαίωμα να αμφισβητούν τους κληρονομημένους, παραδοσιακούς θεσμούς, ακόμα κι αυτούς που οι ίδιοι ψήφισαν ενδεχομένως προ ολίγου, και εξετάζουν, διερευνούν την εκάστοτε πρακτική εφαρμογή τους και την ικανό-

26. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρο 30.

27. Κ. Καστοριάδης, *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*, Αθήνα: Ύψιλον, 1986, σ. 27-28.

28. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρα 60 και 115· Α. Manesis, «L'Activité et les Projets Politiques», *ό.π.*, σ. 100-102· Απ. Δασκαλάκης, *Το πολίτευμα του Ρήγα Βελεστινλή*, *ό.π.*, σ. 114-142 *passim*.

29. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρο 35.

30. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρο 59.

τητά τους να επιλύσουν προβλήματα και να βελτιώσουν την ποιότητα της ζωής τους. Ο θεσμός αποτελεί κτήμα του πολίτη, προέκταση της πολιτικής του ύπαρξης. Έτσι ο θεσμός δεν αυτονομείται, δεν διαθέτει δική του αδράνεια και λογική, δεν ξεπερνά τη λειτουργία του, όπως συμβαίνει όταν υπάρχει «ξένωση» των θεσμών από την κοινωνία. Το σύνολο των θεσμών βρίσκεται στην υπηρεσία της κοινωνίας, ακριβώς γιατί δεν νομοθετεί μία τάξη διά των οργάνων της αλλά ολόκληρη η κοινωνία³¹. Η ιδέα μιας ιστορικής αποστολής, εγγυήτριας μιας ιδανικής κοινωνίας, οι πάσης φύσεως μεσσιανισμοί και η δυνατότητα εξωκοσμικής φυγής είναι ξένα σε έναν κόσμο που αυτοδημιουργείται συνειδητά.

Το πολιτειακό σύστημα του Ρήγα, βασιζόμενο στη λήψη των αποφάσεων από τη βάση και στη συμμετοχή όλων των πολιτών σε αυτή, ουσιαστικά αρνείται τον κοινοβουλευτισμό και τους μηχανισμούς αντιπροσώπευσης (εκλογές) με τη μετέπειτα καθιερωμένη μορφή τους, που μετέτρεψαν την πραγματική ταξική ανισότητα σε αφηρημένη ισότητα των πολιτών και την ιδιότητα των φορέων της εξουσίας σε απρόσωπη συλλογική θέληση³². Άλλωστε προβλέπει ανάθεση έργου και ρόλων στους αντιπροσώπους από τον λαό, ορίζοντας την ανακλητότητά τους. Έτσι ο πολίτης έχει πλήρη επίγνωση και συναίσθηση της κοινωνικής πραγματικότητας που βιώνει. Άρα δυνητικά διαθέτει την πολιτική βούληση να την αλλάξει, αφού το δικαίωμα στην επανάσταση αναγνωρίζεται. Επομένως ο Ρήγας τάσσεται υπέρ της άμεσης, συμμετοχικής δημοκρατίας.

Η Ελληνική Δημοκρατία είναι αυτόδικος. Τις δικαστικές αποφάσεις λαμβάνουν αιρετοί κριτές, οι οποίοι εκλέγονται για ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα. Το δικαιοκτικό σύστημα της Ελληνικής Δημοκρατίας βέβαια προσαρμόζεται στην πραγματικότητα της εποχής του. Αν και συνολικά παρουσιάζεται ελλιπές, το πιο ενδιαφέρον είναι η αντικατάσταση των προυχόντων και της εκκλησίας όσον αφορά την απονομή της δικαιοσύνης από τους εν λόγω αιρετούς δικαστές³³.

Η Ελληνική Δημοκρατία αυτοαστυνομεύεται. Κατά τις Πρώτες Συνεθροίσεις οι ίδιοι οι πολίτες διορίζουν φύλακες της τάξης από το δικό τους πολιτικό σώμα. Εξάλλου ορίζεται με νόμο η απαγόρευση της οπλοφορίας κατά τη διάρκεια τους³⁴.

Από τα άρθρα της Νέας Πολιτικής Διοίκησης δεν απουσιάζουν φιλε-

31. Κ. Καστοριάδης, *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*, Αθήνα: Ράππα, 1985², σ. 161-163.

32. T. Naim, *The Break-up of Britain*, London: New Left Books, 1977, σ. 24.

33. N. Botzaris, *Visions Balkaniques*, ό.π., σ. 27-28.

34. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρα 14 και 15.

λεύθερες και καθαρά αστικές ρήτρες. Επηρεασμένος από τις γαλλικές διακηρύξεις και τον Διαφωτισμό, ο Ρήγγας θέτει ως αναφαίρετα φυσικά δικαιώματα την ισότητα, την ελευθερία, τη ζωή και την ιδιοκτησία³⁵. Κατοχυρώνονται η ελευθερία σκέψης, έκφρασης, τύπου, του συνέρχεσθαι και φυσικά η ανεξιθρησκεία³⁶. Δικαιώνει και αναγνωρίζει αλλού την υπεραξία, αφού «κάθε άνθρωπος μπορεί να δουλεύσει έναν άλλον ως υπηρέτης, προσφέροντας τον καιρόν του εις χρήσιν εκείνου»³⁷.

Η Νέα Πολιτική Διοίκηση καθιερώνει την ισονομία και την ισοπολιτεία. Ο κάθε πολίτης έχει το ίσο δικαίωμα να συμπράττει στη νομοθεσία, στον διορισμό των «λειτουργών της»³⁸, έχει το ίσο δικαίωμα να προσλαμβάνεται στις δημόσιες θέσεις κατά αξιοκρατικό τρόπο³⁹, έχει το δικαίωμα του εκλέγεσθαι⁴⁰. Η ισότητα επεκτείνεται σε πρωτοφανή όρια, όπως στην εξίσωση ανδρών και γυναικών έναντι των στρατιωτικών υποχρεώσεων⁴¹ και στην εξίσωση αξιωματικών και στρατιωτών εν καιρώ ειρήνης⁴².

Η Νέα Πολιτική Διοίκηση διαπνέεται από ανθρωπιστικό πνεύμα. Προβλέπεται η αναλογία ποινής και εγκλήματος, γιατί «ο νόμος έχει να προσδιορίζη παιδείας ακριβώς και αποδεικτικώς αναγκαίας»⁴³. Αποκλείει την αναδρομική ισχύ ενός νόμου⁴⁴, ούτως ώστε να αποφεύγονται υστερόβουλες νομοθετήσεις. Η λαιμητόμος απουσιάζει και «κάθε άνθρωπος, οπού ήθελεν αρπάξει την αυτοκρατορίαν και την εξουσίαν του έθνους ... να κρίνεται, και κατά τον νόμον να παιδεύεται»⁴⁵, αποφεύγοντας τις υπερβολές των ειδικών δικαστηρίων. Απαγορεύονται τα βασανιστήρια, «κάθε αυστηρότης, καθώς δέσιμον, υβρισμοί, δαρμοί ...»⁴⁶ και φυσικά η σκλαβιά. Κανείς «δεν μπορεί να πωλήση τον εαυτόν του, μήτε άλλος να τον πωλήση, επειδή και το υποκείμενόν του δεν είναι μόνον εις εξουσίαν του εαυτού του, αλλά και της Πατρίδος»⁴⁷. Σε αυτό αποσκοπεί κι η προταθείσα «σεισάχθεια», που προβλέ-

35. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρα 1 και 2.

36. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρο 7.

37. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρο 18.

38. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρο 29 και «Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρα 8-10.

39. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρο 5.

40. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρο 28.

41. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρο 109.

42. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρο 111.

43. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρο 15.

44. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρο 14.

45. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρο 27, Ap. Daskalakis, *Les Oeuvres, ό.π.*, σ.

102.

46. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρο 13.

47. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρο 18.

πει την παραγραφή χρεών που δεν συνήφθησαν τα τελευταία πέντε έτη⁴⁸.

Παράλληλα δεν απουσιάζουν και μέτρα κοινωνικής πρόνοιας, που οικοδομούν μια πολιτεία με ενυαθησίες. Αναγνωρίζεται το δικαίωμα στην εργασία σε κάθε πολίτη και η υποχρέωση της Πολιτείας να του εξασφαλίσει εργασία. Επίσης προβλέπεται κάποιο βοήθημα που θα χορηγείται «εις εκείνους, οπού δεν ημπορούν πλέον να δουλεύσουν» και σε όποιον «εσακατεύθη εις τον υπέρ Πατρίδος πόλεμον»⁴⁹.

Το ελληνικόν και το δημοκρατικόν αποτελούν τους στυλοβάτες της Ελληνικής Δημοκρατίας, τους βασικούς άξονες της πολιτειακής της ισχύος και λειτουργίας, τους δεσμούς που θα συνείχαν τις μονάδες της, τους παράγοντες ολοκληρώσεώς της. Ως πρόσθετο στοιχείο επισυνάπτεται ο χριστιανισμός και το σύμβολό του, ο σταυρός, εν είδει ενοποιητικού δεσμού των υπόδουλων στην εξέγερση και πολιτικοθηρησκευτικού συμβόλου⁵⁰.

Αντί επιλόγου

Όπως έχει αναφερθεί, τα πολιτειακά κείμενα του Ρήγα διαπνέονται από οικουμενικές πολιτικές αξίες: την ελευθερία, την ισότητα, την αξιοκρατία, την αυτονομία, τη δημοκρατία. Όσον αφορά το ελληνικόν της Ελληνικής Δημοκρατίας, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο Ρήγας τάχθηκε, προφανώς ασυναίσθητα, με το «πολιτικό έθνος» και τον πολιτειακό εθνικισμό σε αντιδιαστολή με τον εθνοτικό εθνικισμό. Σύμφωνα με σύγχρονους θεωρητικούς του εθνικισμού, ο πολιτειακός εθνικισμός επικαλείται τον ορθολογισμό, τον φιλελευθερισμό, τη δημοκρατία, το παρόν και το μέλλον· ο δε εθνοτικός το συναίσθημα, το παρελθόν, την παράδοση και την ιστορία. Ο πρώτος συλλαμβάνει το έθνος ως μια κοινότητα πολιτών με ίσα δικαιώματα και ανοικτό στην ενσωμάτωση νέων μελών που δεν ανήκαν αρχικά στην κοινότητα (*ius soli*). Ο δεύτερος αντιλαμβάνεται το έθνος ως μία ομοιογενή κοινότητα καταγωγής και αίματος· άρα, το έθνος είναι κλειστό και αποκλείει την αποδοχή μελών που έχουν γεννηθεί εκτός μιας καθορισμένης εδαφικής ενότητας ή δεν

48. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρο 36.

49. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Διακήρυξη» άρθρο 21· Α. Manesis, «L'Activité et les Projets Politiques», *ό.π.*, σ. 113-115· Αλ. Δασκαλάκης, *Το Πολίτευμα του Ρήγα Βελεστινλή*, *ό.π.*, σ. 114-142 *passim*.

50. Σε αυτό συνίστανται οι αναφορές στον *Θούριο* κι η τοποθέτηση των τριών σταυρών στη σημαία. Ο Ρήγας δεν αρνούσαν άρδη τον θρησκευτισμό των Βαλκανίων ούτε και τον χριστιανισμό που αποτελούσε ήδη υπολογισμό συνεκτικό δεσμό για τον πληθυσμό. Η πολιτική σκοπιμότητα της παρουσίας του σταυρού στον *Θούριο*, στο *Φυσικής Απάνθισμα* και στο *Σχολείο των Ντελικάτων Εραστών*, κατά τη γνώμη μου, δεν τεκμηριώνουν τις απόψεις του Ι. Μπολανάκη, «Η Θρησκευτικότητα του Ρήγα Βελεστινλή», *Υπέρεια*, Αθήνα: Πρακτικά Β' Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνου-Ρήγας», 1994, σ. 635-641.

συνδέονται με δεσμούς αίματος με τα μέλη μιας δεδομένης κοινότητας (*ius sanguinis*)⁵¹.

Η Ελληνική Δημοκρατία φαίνεται ότι διαπνέεται από τον πολιτειακό εθνικισμό και το *ius soli*. Κριτήρια εθνικότητας σύμφωνα με τη Νέα Πολιτική Διοίκηση αποτελούν η πολιτογράφηση –το μόνο κριτήριο για τη Γαλλική Επανάσταση– και η γλώσσα –προστιθέμενη κατά την ιακωβινική περίοδο⁵². Έτσι αναγνωρίζεται η ατομική βούληση ως κριτήριο για την ένταξη ενός ατόμου στην Ελληνική Δημοκρατία⁵³. Δεδομένου ότι η Ελληνική Δημοκρατία ήταν επαναστατικό σχέδιο κι όχι σύνταγμα εφαρμοσμένο και τηρούμενο, ενδεχομένως στο μέλλον να παρατηρούνταν αποκλίσεις από την αρχική τάση ευρείας αποδοχής νέων μελών. Αυτό συνέβη άλλωστε και με το Γαλλικό έθνος (πρότυπο του Ρήγα) αλλά και με άλλα έθνη, που είθισται να ταυτίζονται με το πολιτειακό έθνος (Μεγάλη Βρετανία, Η.Π.Α.). Είναι πολύ δύσκολο να εντοπιστεί συνεπής, σαφής και χωρίς ανακολουθίες εφαρμογή της αρχής του *ius soli*⁵⁴. Στα προαναφερθέντα έθνη-υποδείγματα για τον πολιτειακό εθνικισμό παρατηρήθηκαν κατά καιρούς έντονα φαινόμενα εφαρμογής αφομοιωτικών προϋποθέσεων για την ένταξη νέων μελών, εμμονές στην προστασία ή τη διατήρηση της παράδοσης και επίκληση της εθνοτικής ή πολιτιστικής ταυτότητας. Πολιτικά έθνη υπήρξαν κλειστά και καταπιεστικά, αρνούμενα πλήρη πολιτικά δικαιώματα σε γυναίκες, δούλους, ιθαγενείς και διάφορα κοινωνικά στρώματα.

Για τις δυνατότητες υλοποίησης του σχεδίου του Ρήγα δεν θα γίνει εκτενής αναφορά. Καθίσταται λογική η ανησυχία για τυχόν αποτυχία της εγκαθίδρυσης της Ελληνικής Δημοκρατίας εξαιτίας της απουσίας και της πιο στοιχειώδους πολιτικής διαπαιδαγώγησης των υποκειμένων, στα οποία αναφέρεται⁵⁵. Άλλωστε σχεδιάστηκε με βάση το πρότυπο άλλης κοινωνίας και άλλης

51. H. Seton-Watson, *Nations and States*, London: Methuen, 1977, σ. 4· H. Kohn, *Nationalism: Its Meaning and History*, New York: Anvil, 1965, σ. 29-30· M. Ignatieff, *Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism*, London: Vintage, 1994, σ. 3-4· A. Smith, *National Identity*, Harmondsworth: Penguin, 1991, σ. 11· B. Jenkins – S. Sofos (eds), *Nation and Identity in Contemporary Europe*, London: Routledge, 1996, σ. 15.

52. E. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992², σ. 18-22.

53. «Νέα Πολιτική Διοίκηση, Αρχή της Νομοθετημένης Πράξεως» άρθρο 4.

54. P. Spencer – H. Wollman, *Nationalism: a Critical Introduction*, London: Sage, 2002, σ. 99-110.

55. Την ίδια αντίληψη εκφράζει κι ο N. Botzaris, *Visions Balkaniques*, ό.π., σ. 28-29, που εξαιτίας του αντιδημοκρατισμού των Φαναριωτών και των εχθροτήτων των βαλκανικών λαών συμπεραίνει ότι η Ελληνική Δημοκρατία δεν θα ήταν βιώσιμη. Πιστεύει πως κι αν ακόμα το σχέδιο του Ρήγα γνώριζε επιτυχία, η τελική διαμόρφωση του καθεστώτος θα διέφερε πολύ από την αρχική βούλησή του. Άλλοι μελετητές έχουν εκφράσει ανησυχίες για μελλοντική κατά-

ιστορικής συγκυρίας και στηρίχθηκε απλά στον πόθο των υπόδουλων στον οθωμανικό ζυγό για ελευθερία.

Άλλη ανησυχία αφορά τη μακροπρόθεσμη διάλυση της Ελληνικής Δημοκρατίας στα εξ'ων συνετέθη⁵⁶. Οι λόγοι ποικίλοι: εθνική ποικιλομορφία, συγκρούσεις των λαών στο εσωτερικό της, παρεμβάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, διαφορά στη γλώσσα και τα έθιμα. Αυτά όμως προϋποθέτουν αποτυχία των παραγόντων ολοκληρώσεως και των συνενκτικών δεσμών που συγκροτούσαν το πολιτικό μόρφωμα, άποψη εξ ολοκλήρου θεωρητική. Σαν αντίκρουση ή αντεπιχείρημα αυτής της άποψης προτάσσεται η επιθυμία των πολιτών για την εδραίωση της Ελληνικής Δημοκρατίας, επιθυμία αυτόβουλη κι ανεξάρτητη από κάθε λογής εξουσίες. Αν οι λαοί αυτόβουλα κι αυτενεργά εγκαθίδρυναν την Ελληνική Δημοκρατία, για ποιο λόγο να την υπονομεύσουν μελλοντικά;

Εν κατακλείδι, ίσως θα ήταν αθέμιτο να ορίσει κανείς εξαρχής κι εντελώς υποθετικά τις ανάγκες και τα προβλήματα που θα κάλυπτε η Ελληνική Δημοκρατία. Κι αυτό γιατί κάθε κοινωνία θέτει τα προβλήματά της εν τω κοινωνικώ γίγνεσθαι. Κατά συνέπεια, όσον αφορά την επιτευξιμότητα της Ελληνικής Δημοκρατίας, κάθε αμφιβολία, απορία και προβληματισμός οφείλουν να τίθενται γύρω από τη δυνατότητα ή μη εγκαθίδρυσής της: αν θα μπορούσε, με άλλα λόγια, να επιτύχει μια επανάσταση που θα στόχευε σε αυτήν και θα την καθιέρωνε. Σε περίπτωση ίδρυσης της Ελληνικής Δημοκρατίας θα μπορούσαμε να γνωρίζουμε, και μόνον τότε, αν ήταν σε θέση να επιλύσει τα προβλήματα και τις ανάγκες που θα δημιουργούνταν σε καθεστώς ύπαρξής της.

Τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα κι οι οξυτάτες εθνικές αντιπαραθέσεις που θα ακολουθήσουν θα ανατρέψουν ολοκληρωτικά τα σχέδια του Ρήγα⁵⁷. Το μέλλον της Βαλκανικής θα αναδείξει αναιμικά, μικροσκοπικά, αλληλοσυγκρουόμενα κι εξαρτημένα από κάθε λογής προστάτες εθνικά κράτη.

πνιξη ή καταπίεση του ελληνικού στοιχείου από άλλες εθνότητες, και ιδίως από τους σλάβους, Α. Manesis, «L'Activité et les Projets Politiques», ό.π., σ. 117-118 και Απ. Δασκαλάκης, *Το Πολίτευμα του Ρήγα Βελεστινλή*, ό.π., σ. 70-72. Ο C. Woodhouse, *Rhigas Velestinlis*, ό.π., σ. 73-78 θεωρεί ότι η επικυριαρχία του ελληνικού στοιχείου θα αποδεικνυόταν προβληματική.

56. Αρ. Daskalakis, *Les Oeuvres*, ό.π., σ. 101-102. Ο Απ. Δασκαλάκης προϋποθέτει ότι το βασικό στοιχείο στην επαναστατική διεργασία και στη θεμελίωση της Ελληνικής Δημοκρατίας θα ήταν οι Έλληνες ... Ένα συμπέρασμα όμως που δεν εξάγεται σε καμιά περίπτωση από τα κείμενα του Ρήγα. Λίγο παρακάτω, σ. 103-104, ο ίδιος θα χαρακτηρίσει τις προτάσεις του Ρήγα ουτοπικές και χιμαιρικές.

57. Δ. Ζακυθινός, *Η Άλωσις της Κωνσταντινουπόλεως και η Τουρκοκρατία*, Αθήνα 1954, σ. 127.